

Е. Оңғар¹ , А. Темірбаева¹ ,
Т. Темірбаев^{2*} , А. Рыскиева¹

¹Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

²Эрджиес университеті, Қайсери, Түркия

*e-mail: talgat.temirbayev@gmail.com

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМДЫҚ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

Бұл мақалада Қазақстандағы исламдық білім беру үдерісінде жасанды интеллекті (ары қарай – ЖИ) қолдану қарастырады. Зерттеу келешегін талдауға және мұндай пайдаланудың проблемалық аспектілерін анықтауға бағытталған. Зерттеудің мақсаты – исламдық білім беру үдерісіне ЖИ енгізу мүмкіндіктерін зерттеу және білікті исламтанушыларды даярлаудағы қауіп-қатерлер мен этикалық аспектілерді бағалау. Мақаланың әдістемесі исламтану мамандығының студенттері арасында фокус-топтық зерттеуге, сондай-ақ Қазақстандағы жоғары оқу орындарының бірінің оқытушыларымен сұхбатқа негізделген. Сонымен қатар, аталған тақырып бойынша Google Scholar ғылыми-метрикалық деректер базасынан, және қазақстандық ғалымдардың мақалаларына контент-талдау жүргізілді. Бұл зерттеу нәтижелерінің ғылыми және практикалық маңызы бар, өйткені олар ЖИ-ны исламдық білім беру үдерісіне тиімдірек енгізуге, қазақстандық академиялық стандарттарға сәйкес оқыту әдістерін жетілдіруге және дәстүрлі ислам құндылықтарын сақтауға ықпал етеді. Зерттеу көрсеткендей, қазіргі кезде ЖИ-ке негізделген түрлі қосымшаларды көптеген мамандықтардың студенттері, соның ішінде исламтану мамандығының студенттері белсенді қолданады. Осыған байланысты, мұндай пайдалануды олар үшін қауіпсіз ету, сұрақтарды дұрыс қоюды, қателерді анықтауды үйрету маңызды. Осы шаралардың барлығы жоғары білікті кадрларды даярлауға ықпал ететін болады.

Түйін сөздер: Ислам, исламдық білім беру, жасанды интеллект, ChatGPT, ЖИ сын-қатерлері мен келешегі

E. Ongar¹, A. Temirbayeva¹, T. Temirbayev^{2*}, A. Ryskiyeva¹

¹Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Almaty, Kazakhstan

²Erciyes University, Kayseri, Turkey

*e-mail: talgat.temirbayev@gmail.com

Use of Artificial Intelligence in Islamic education in Kazakhstan: Problems and Prospects

This article will examine the use of AI in the Islamic educational process in Kazakhstan. The study is aimed at analyzing the prospects and identifying problematic aspects of such use. The purpose of the study is to study the possibilities of introducing AI into the Islamic educational process and assess possible risks and ethical aspects in the training of qualified Islamic scholars. The methodology of the article is based on a focus group study among students of the specialty of Islamic studies, as well as interviews with teachers of one of the universities of Kazakhstan. In addition, a content analysis of scientific articles of the Google Scholar scientific metric database on the stated topic, as well as Kazakhstani scientists was conducted. The results of this study have scientific and practical significance due to the fact that they contribute to more effective implementation of AI in the Islamic educational process, improve teaching methods in accordance with Kazakhstan's academic standards and preserve traditional Islamic values. The study showed that various AI-based applications are already actively used by students of various specialties, including students of Islamic studies. In this regard, it is important to make such use safer for them, teach them how to ask questions correctly, and identify errors. All these measures will contribute to the training of highly qualified personnel.

Keywords: Islam, Islamic Education, Artificial Intelligence, ChatGPT, AI Challenges and Prospects

Е. Онгар¹, А. Темирбаева¹, Т. Темирбаев^{2*}, А. Рыскиева¹

¹ Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Казахстан

² Университет Эрджиес, Кайсери, Турция

*e-mail: talgat.temirbayev@gmail.com

Использование искусственного интеллекта в исламском образовании Казахстана: проблемы и перспективы

В настоящей статье будет рассматриваться использование ИИ в исламском образовательном процессе Казахстана. Исследование направлено на анализ перспектив и выявление проблемных аспектов подобного использования. Цель исследования состоит в том, чтобы изучить возможности внедрения ИИ в исламский образовательный процесс и оценить возможные риски и этические аспекты при подготовке квалифицированных специалистов исламоведов. Методология статьи базируется на фокус-групповом исследовании среди студентов специальности исламоведение, а также интервью преподавателей одного из университетов Казахстана. Кроме того, был проведен контент-анализ научных статей наукометричной базы Google Scholar по заявленной тематике, а также казахстанских ученых. Результаты данного исследования имеют научную и практическую значимость благодаря тому, что способствуют более эффективно внедрять ИИ в исламский образовательный процесс, улучшить методику обучения в соответствии с казахстанскими академическими стандартами и сохранить традиционные исламские ценности. Исследование показало, что различные приложения, основанные на ИИ уже, активно используются обучающимися различных специальностей, в том числе студентами-исламоведами. В этой связи, важно сделать подобное использование более безопасным для них, научить правильной постановке вопросов, выявлению ошибок. Все эти меры будут способствовать подготовке высококвалифицированных кадров.

Ключевые слова: Ислам, исламское образование, искусственный интеллект, ChatGPT, вызовы и перспективы ИИ

Кіріспе

Жасанды интеллект – сандық компьютердің немесе компьютермен басқарылатын роботтың әдетте интеллектуалды тіршілік иелерімен байланысты тапсырмаларды орындау қабілеті. Бұл термин көбінесе адамдарға тән интеллектуалды процестері бар дамушы жүйелер жобасына қолданылады, мысалы, ойлау, мағына беру, жалпылау немесе өткен тәжірибеден үйрену. Компьютерді өңдеу жылдамдығы мен жады сыйымдылығындағы үздіксіз жетістіктерге қарамастан, кеңірек домендерде немесе күнделікті көбірек білімді қажет ететін тапсырмаларда адамдардың толық икемділігіне сәйкес келетін бағдарламалар әлі де жоқ. Екінші жағынан, кейбір бағдарламалар белгілі бір нақты тапсырмаларда сарапшылар мен кәсіпқойлардың өнімділік деңгейіне қол жеткізді, сондықтан осы шектеулі мағынада жасанды интеллект медициналық диагностика, іздеу жүйелері, дауыспен қолжазбаны тану және чат-боттар сияқты әртүрлі қолданбаларда кездеседі (Copeland, 2025).

Қазіргі уақытта жасанды интеллектті (бұдан әрі – ЖИ) пайдалану күнделікті әдетке айналады. Көптеген елдер қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін адамдарды анықтау үшін кейбір ЖИ алгоритмдерін қолданады.

Егер бұрын «гуглдан іздеу» ұғымы қолданылған болса, бүгінде танымал сөзі – «gpt-ден сұраңыз». Біз әр түрлі саладағы ғалымдардың жасанды интеллект арқылы ғылыми жаңалықтар ашқанын жүйелі түрде байқаймыз. Сондай-ақ, алгоритмдер оқытуға көмектесетін әртүрлі білім беру платформалары пайда болды (мысалы, шет тілін үйренуге көмектесу, әңгімелеу қабілеттерін дамыту және т.б.). Оқушылар, студенттер, мұғалімдер, ұстаздар ЖИ белсенді қолданады. Әрине, әр түрлі оқытушылардың өзіндік көзқарасы бар және әрдайым ЖИ-ны сабақтарда немесе дайындықта қолдануға жол бермейді. Кейбір профессорлар тіпті ЖИ көмегімен дайындалған материалды (иллюстрациялары бар презентациялар, эсселер, реферат және т.б.) ажыратуды үйренді.

Діни салада ЖИ қолдану жағдайлары да жиі кездеседі. Мысалы, 2024 ж. маусым айында исламдық қажылық – хадж (Сауд Арабиясы) (Joudah, 2024) немесе 2025 жылдың қаңтар-ақпан айларында (Үндістан) индуизмнің діни фестиваль – Маха Кумбх Мела ұйымдастыру (Chakrabarty, 2025). Осы ауқымды іс-шаралар кезінде елдердің билігі діни рәсімдер кезінде жайлылықты, қауіпсіздікті және жазатайым оқиғаларды болдырмау мақсатында адамдар-

дың үлкен ағынын басқаруға, болып жатқан жағдайды талдауға мүмкіндік беретін ЖИ алгоритмдеріне негізделген бақылау камераларын пайдаланды.

Сонымен қатар, ірі ұялы телефон компаниялары жаңа модельдерге қосымша функцияларды үнемі енгізіп отырады. 2024 жылы осындай бірнеше компания ұялы телефондардың жаңа үлгілеріне ЖИ енгізуді жариялады (Berne, 2024). Телефондарға арналған қосымшалар да жасалуда, оларды қолжетімді маркетплейстерден жүктеп алуға болады.

Жаһандық трансформациялар, жаңа технологиялар, білім беру стандарттарындағы өзгерістер қазақстандық білім беру үлгісіне де әсер етеді. ЖИ қарапайым азаматтардың күнделікті өміріне жылдам еніп, оны қолдану бағыттары кеңейіп келеді.

Тақырып таңдауды дәйектеу, мақсаты мен міндеттері

Исламдық білім көптеген ғасырлар бойы Қазақстанның мәдени, зияткерлік және діни ландшафтының қалыптасуында маңызды рөл атқарды. Шығыс Еуропа мен Орталық Азияның тоғысқан жерінде орналасқан басқа елдер сияқты Қазақстан тарихы да исламдық білім мен дәстүрдің таралуымен тығыз байланысты.

Тарих бойында исламдық білім қазақ болмысының маңызды элементі қызметін атқарып, діни түсінікке ғана үлес қосып қоймай, сонымен бірге қоғамдық дамудың әртүрлі аспектілеріне де әсер етті (Бегалинова, 2022: 148). Қазақ даласындағы дәстүрлі медреселер шәкірттері Құран мен діни нормаларды жаттап қана қоймай, философия, математика, әдебиет, жаратылыстану, астрономия және басқа да ғылымдарды меңгеретін білім ошақтары болды. Бұл оқу орындары аймақтың мәдени байлығына үлес қосып, ислам мұрасын сақтау мен жеткізуде маңызды рөл атқарды.

Тақырыпты таңдау ЖИ адам өмірінің көптеген салаларында, соның ішінде дін саласында өте жылдам қолданылатындығына негізделген. Соңғы жылдары ЖИ діни білім беруде, соның ішінде исламдық білім беруде кеңінен қолданылады. Дегенмен, бұл мәселеде әртүрлі көзқарастар мен пікірлер бар. Сонымен қатар, фикх, тафсир және хадисті зерттеуге көмектесуге маманданған ЖИ негізіндегі бағдарламалардың кең ауқымы бар. Бұл бағдарламалар студенттерге, оқытушыларға,

зерттеушілерге және дін ұстанушыларға сенімді ақпарат беру үшін классикалық исламдық дереккөздерге негізделген. Кейбір ЖИ қолданушылары сауатты жауап (пәтуа, хукм) алу үшін діни тәжірибеге немесе сенушінің күнделікті өміріне қатысты сұрақтар қояды.

Мұсылман ғалымдары арасында Исламда ЖИ-ны қолдануға қатысты бірыңғай көзқарас жоқ. Осы уақытқа дейін исламға қатысты қате немесе жалған жауаптар тіркелді. Сонымен қатар, діни әдет-ғұрыптарды (дәрет алу, намаз және т.б.) үйретудегі түрлі қолданбалы мүмкіндіктерін атап өтуге болады. Осыған байланысты исламдық білім беру процесінде ЖИ қолдану перспективаларын қарастыру, сондай-ақ проблемалық аспектілерді анықтау өзекті болып табылады.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Бұл зерттеу социологиялық зерттеулердің деректеріне негізделген:

1. Көрсетілген тақырып бойынша Google Scholar ғылыми-метрикалық деректер базасынан академиялық әдебиеттердің контент талдау. Зерттеу барысында келесі сауалдар енгізілді: «Ислам және ЖИ», «Исламдық білім және ЖИ». Бұл сұраулар зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми мақалаларды анықтауға көмектесті;

2. 2024 ж. аяғында Қазақстан университеттерінің бірінде исламтану мамандығының екінші курс студенттерімен (25 адам) фокус-топтық зерттеу жүргізілді. Зерттеу сабақтан бос уақытта, ұзақтығы 60 минут болды, жетекші (facilitator) алдын ала дайындалған сұрақтарды қойды, қажет болған жағдайда қосымша нақтылау сұрақтарын қойды. Зерттеуді жүргізу үшін респонденттердің ең өзекті санаты болып табылатын екінші курс студенттері таңдалды, өйткені олар әлі де бейіндік пәндермен қатар жалпы теориялық пәндерді оқиды және жоғары оқу орнындағы оқу процесіне бейімделу кезеңінде емес. Барлық студенттер өз еркімен қатысты, жеке деректер жарияланбайды, барлық ақпарат этикалық нормаларды сақтай отырып, жалпылама түрде ұсынылған;

3. ЖИ туралы білетін немесе оны пайдаланатын жоғарыда аталған университеттің оқытушыларымен жартылай құрылымды сұхбат (5 адам). Респонденттердің осы санаты үшін исламда ЖИ қолданудың мәселелерін мен келешегін анықтау мақсатында гайд дайындалды, өйткені бұл санат дін саласында

академиялық білімге ие және сонымен бірге ЖИ жұмысының проблемалық нюанстарын анықтай алады.

Жоғарыда аталған әдістерді қолдану исламдық білім беру кеңістігінде ЖИ қолдануға, оның жұмысына және жағымды және ықтимал жағымсыз жақтарын анықтауға байланысты мәселелерді объективті зерттеуге ықпал етті. Осылайша, мақалада теориялық материал мен эмпирикалық деректердің талдауы қолданылды.

Нәтижелері және талқылама

1. GoogleScholar ғылыми-метрикалық деректер базасындағы академиялық мақалалардың контент талдау:

- ЖИ және исламдық білімге қатысты мақалалар алғаш рет 2021 жылы жариялана бастады (талдау шеңберінде ағылшын тілінде «Исламдық білім», «Жасанды интеллект» сұраулары жасалды);

- 2021 ж – 305 мақала, 2022 ж. – 594 мақала; 2023 ж. – 1360 мақала, 2024 ж. – 2480 мақала;

Мақалалардың барлығы исламдық білімге арналған, бірақ олардың тақырыптары ЖИ тікелей қатысты бола бермейді. Дегенмен, осы мақалалардың мәтіндерінде ЖИ сөзі кездеседі.

Контент талдау жоғарыда аталған дерек-кордағы ислам контекстіндегі ЖИ-ға қатысты зерттеулер басқару, білім беру және этикалық аспектілерді қоса алғанда, кең ауқымды мәселелерге қатысты екенін көрсетті. Көбінесе ғалымдар жаңа технологияларды исламдық нормаларға сәйкес қолданудың шегі туралы сұрақтар қояды.

Исламдық білім туралы мақалалар ЖИ-ны оқу үдерісінде қолдану мүмкіндіктері мен әлеуетін зерттейді: басқару, жаңғырту, жекелендіру. Сонымен қатар, оқыту сапасын арттыру және студенттерге рухани бағыт-бағдар беру келешектерін қарастырылуда. Сонымен қатар, кейбір мақалаларда исламдық деректерді жүйелеу немесе каталогизациялау туралы айтылады (хадистер жинақтары, пәтуалар жинақтары және т.б.) Сонымен бірге, GoogleScholar ғылыми-метрикалық деректер базасында келтірілген мақалалардың авторлары ислам этикасының талаптарына жауап беретін ЖИ үшін халықаралық стандарттарды әзірлеу қажеттігін атап көрсетеді. Осыған байланысты исламдағы ЖИ қолданудың бейімделуіне, шектеулеріне және ықтимал тәуекелдеріне баса назар аударылады. Сонымен қатар еңбекті

автоматтандыру экономикаға әсер етіп, қоғамда көрініс табатыны атап өтілген.

Айта кету керек, Қазақстанда білім беру процесінде ЖИ қолданумен байланысты, оның ішінде исламның жаңа технологиялармен арақатынасын қозғайтын бірқатар ғылыми жарияланымдар бар. Қазақстанда исламдық білім беру тақырыбы өзекті болып табылады, атап айтқанда келесі ғалымдар академиялық зерттеумен айналысады: Ш. Керім, К.К. Бегалинова, Н.Л. Сейтахметова, Б.М. Сатершинов, А.К. Муминов, А.Ш. Нурманова, А.Р. Әлмұхаметов, Т. Липина, М.К. Бектенова, Д. Ачилов, М. Зенгин және т.б. Авторлар өздерінің ғылыми еңбектерінде негізінен теориялық аспектілерді қарастырады. Сонымен қатар, Т. Липинаның пандемия жағдайындағы исламдық білім туралы мақаласын атап өткен жөн, ол Қазақстан колледждері-медреселеріндегі далалық зерттеуге негізделген. Бұдан басқа, уәкілетті органдар тарапынан еліміздің барлық өңірлерінде кешенді әлеуметтанулық зерттеу (жаппай сауалнама, сұхбат, қосылған бақылау) жүргізу арқылы Қазақстан Республикасында діни және дінтану білімін дамыту келешектерін зерттеуге талпыныс жасалуда (Темірбаева, 2020).

Жалпы, қазіргі заманғы академиялық зерттеулер ислам мен жаңа технологиялар арасындағы диалогтың, ЖИ-нің тиімді құралдарын пайдаланудың, этикалық нормаларды қамтамасыз ету және ЖИ-нің одан әрі оң дамуын қамтамасыз ету мақсатында бақылау, реттеу қажеттілігінің маңыздылығын атап көрсетеді.

2. Фокус-топтық зерттеу нәтижелері барлық студенттердің күнделікті өмірде, соның ішінде сабаққа дайындалу кезінде ЖИ негізіндегі қосымшаның қандай да бір түрін қолданатынын көрсетті. Осыған байланысты алынған мәліметтерді оң және теріс аспектілерге бөлуге болады:

Оң аспектілері:

Қол жетімділік *«ЖИ сізге өз бетіңізше табу қиын болатын ақпаратты табуға көмектеседі.»*

Жауаптарды / ақпаратты беру жылдамдығы және уақытты үнемдеу, үлкен көлемде болса да: *«Бұл ыңғайлы, өйткені, біріншіден, ол уақытты өте жақсы үнемдейді, екіншіден, сіз қол жетімді ақпаратты өте жылдам таба аласыз.»*

Пайдалану ыңғайлылығы, атап айтқанда дауыстық командалар; дайын презентациялар: *«Плюс – бұл Google-ге қарағанда ыңғайлы.»*

Ақпараттың қысқаша мазмұны: «ол ақпаратты дәл және қысқаша береді.»

Оңайлату: «Плюстары жұмыста жеңілдетеді көбіне...»

Оқыту: «Ал плюсы – жәрдемі бар, біраз нәрсеге көмегі зор: білмеген нәрселеріңді сұрап ала аласын.»

Теріс аспектілері:

Адамды ауыстыру, жұмыс орындарын қысқарту: «...кемшілігі бар, себебі компания адамдарды жұмыстан шығарады, өйткені оларды ЖИ ауыстырады.»

Жалған ақпарат: «бірақ жалған ақпарат бере алады. Мысалы, діни мәселеден жалған ақпарат алу қауіпті.»

Кәмелетке толмағандардың рухани қауіпсіздігі: «ЖИ кемшіліктері, мысалы, балалар дін туралы қате ақпарат алуы мүмкін.»

Жеке деректердің жоғалуы, хакерлік шабуылдар: «Зұлым адамдар ЖИ-ны өздерінің теріс мақсаттары үшін пайдаланып, адамзатты құлдыққа айналдыруға тырысуы мүмкін. Мысалы, хакерлер ақылды шаңсорғышқа қосып, пәтерге кіріп, тонап кеткен, осындай шынайы оқиға болған.»

Білімнің құндылығын төмендету, жалқаулықты дамыту: «менің ойымша, чат GPT адам үшін пайдадан гөрі зияны көп... бұрын білімнің құндылығы қазіргіден жоғары болды.»; «минус адамды жалқау етеді.»

Студенттер оқуда, жұмыста және күнделікті өмірде қолданатын келесі бағдарламаларды көрсетті: Chat GPT, Copilot, DO AI, Gamma, CutCap.

Студенттер басқаларға қарағанда Chat GPT-ні жиі пайдаланады (25 респонденттің 15-і).

Сондай-ақ, респонденттерге ЖИ-ның дінде қолданылуына қатысты сұрақтар қойылды: «Сіз діни сұрақтарға жауап табу үшін жасанды интеллект қолдандыңыз ба? Сіз қандай мәселе туралы сұрадыңыз? ЖИ ұсынған діни ақпаратқа сеніп, пайдалана аламыз ба?»

Зерттеу көрсеткендей, 25 студенттің тек 2-і ғана ЖИ-ға дінге қатысты сұрақтар қойды, бірақ дұрыс емес жауап алды. Олардың бірі, жауаптардың дұрыстығын тексеру мақсатында арнайы сұрақтар қойды. Сонымен бірге фокус-топқа қатысушылардың көпшілігі ЖИ-ны діни мәселелерде қолданбау керектігін атап өтті. Студенттер исламда әртүрлі топтары, бағыттары бар және ЖИ жауаптары әмбебап бола алмайтынын, қателері бар екенін, өйткені кез келген адам өз пікірін жаза алатынын атап өтті:

«Мысалы, біз ханафи мәзһабын ұстанамыз, мен сұрақ қойдым, ал ол жақта басқа мәзһабтың ұстанымымен жауап берді.»

«Мен Зороастризм туралы сұрадым – Қазақстандағы зороастризмді исламмен байланыстырған кезде қате жауаптар берді.»

Осы орайда студенттер діни мәселелер бойынша сауатты мамандардан кеңес алу маңызды екенін атап өтті:

«Алуыздық тудырмас үшін бір пікір мен жауап алу үшін ұстазға жүгінген абзал.»

«Білмесең, ЖИ-тен емес, білетін адамнан сұраған дұрыс.»

Респонденттер ЖИ кейбір жағдайларда қолайлы болғанымен, дінде пайдаланбау керек деген қорытындыға келді:

«ЖИ-ды діни сұрақтарға қолдануға болмайды, бірақ егер сізге датаны немесе ғалымның атын табу керек болса, оны қолдануға болады.»

Зерттеу барысында «Сіздің ойыңызша, ЖИ-ны реттеу керек пе?» деген сұраққа респонденттер біржақты оң жауап берді. Жауаптардың ішінде мыналар атап өтілді:

- мемлекет тарапынан реттеу;
- балаларды қорғау жағынан реттеу;
- шатасуға әкелетін дұрыс емес жауаптардан реттеу.

Сонымен бірге студенттердің бірі ЖИ реттеу емес, жақсарту қажет екенін атап өтті:

«Жасанды интеллекті реттеу емес, дамыту керек ары қарай. Дамытқан кезде, ол өз реттеледі ғой, керек жерінен қосып, алып тастап.»

Тұтастай алғанда, кейбір респонденттер атап өткендей, ЖИ қолданбаларының ауқымы кеңейіп келеді, ал кейбір адамдар ЖИ-ны тіпті түсінбей де пайдалана алады, мысалы:

«ЖИ жалпы жан-жағымызда қазір көп түрі бар... жасанды интеллекті күнге бірнеше рет пайдаланамыз.»

3. Қазақстандық университеттің оқытушыларымен жартылай құрылымдық сұхбаттың нәтижелері келесіні көрсетті:

А) Оқытушылар білім беру үдерісіндегі заманауи трендтерге тартылған. Дегенмен, сұхбатқа қатысқан барлық педагогтар ЖИ қолданады:

«Мен ЖИ-ны сессияларды, презентацияларды, студенттерге тест сұрақтарын дайындау үшін қолданамын, өте ыңғайлы»

В) Олардың кейбіреулері студент өз басымен дайындалған презентацияны ЖИ жасалған презентациядан ажырата алады:

«Мәтіннің құрылымына, презентация логикасына, сондай-ақ ілеспе суреттерге немесе иллюстрацияларға сүйене отырып, мен бұл презентацияны, эссені ЖИ жасаған / жазған деп айта аламын. Мен мұндай шығармаларды қабылдамаймын. Енді менің студенттерім сабаққа мұқият дайындалады, егер олар презентация дайындап жатса, олар тек кітаптар мен оқулықтардан ақпарат алып, сілтемелерді қояды.»

С) Оқытушылар келесі ЖИ бағдарламаларын пайдаланады: ChatGPT, Gamma, DeepSeek.

Д) «Исламда ЖИ қолдануға бола ма?» деген сұраққа оқытушылардан келесі жауаптар алынды:

«Менің шәкірттерім ЖИ-ден сұрапты: «ЖИ-ден пәтуа сұрауға болады ма?». Ол қазір дұрыс жауап беріп тұр: ЖИ толыққанды адамның жағдайын біліп, қарастыра алмайды, сондықтан бір ситуацияға біздің берген жауаптарымыз интернеттегі ақпаратқа сәйкес, бірақ адам (ғалым) ретінде толық жауап бере алмаймыз деп жауап беріпті.»

«Ақпаратты іздеу, білімді жүйелеу үшін қолдануға болады, бірақ барлық жерде емес, терең сұрақтарды іздеу үшін болмайды.»

Е) «ЖИ реттеу керек пе?» деген сұраққа оқытушылар бірауыздан иә деп жауап берді. Бұл сенушілердің өтінішіне жауап іздеу кезінде құзыретті дін қызметкері барлық жағдайларды зерделеуі керек, ал ЖИ жұмысы автоматтандырылған:

«Ислам тұрғысынан ЖИ қадағалау керек. Ислам тұрғысынан негізгі үкім беруші фактор бұл адам, адамның жағдайын түсіну керек, бағалай алу керек, сондықтан мен ойлаймын ЖИ үкім беру үшін толыққанды қолдануға болмайды. Әр ситуацияны бөлек жеке қарау керек, сондықтан автоматты түрде үкім беруге болмайды деп ойлаймын.»

Ғ) Оқытушылар айтқан позитивті жақтардың ішінде келесіні айтуға болады:

«көптеген жұмыстарды жеңілдету, жоспарлау, жүйелеу...тесттерді дайындау...»

«Студенттер үшін дәрістерге, семинарларға дайындықты жеңілдету, олар да өз оқылықтарын толтыра алады.»

Г) Теріс аспектілер ретінде келесіні аталды: барлық жауаптарды тікелей орындау және ілімнің сабақтастығының жоғалуы, студенттердің талдаулық қабілеттерінің төмендеуі, мұсылмандардың бөлінуі немесе жеке мазһаб ұйымдастыру:

«Бірақ, жасанды интеллектті адамдар қасиеттендіріп. Мысалы, жасанды интеллект не айтады, сол дұрыс деп қабылдауы мүмкін. Ілімнің жоққа шығуы, адамдар ілім алмай, ілімнің төмендеуіне алып келуі мүмкін.»

«менің ойымша адамдар жасанды интеллектті дұрыс түсінбей, болашақта әсіресе мұсылмандар үшін бір бөлек мазһаб ретінде қарастырылуы мүмкін. Бір топ шығуы мүмкін, біз жасанды интеллекттің айтқанымен жүреміз, сенеміз деп. Осы жағынан қауіп бар деп ойлаймын.»

«Семинарларға дайындық кезінде формализм, өйткені студенттер ChatGPT-тен алынған ақпаратты талдай алмайды, дұрыс сұраулар жасай алмайды...ақпарат есте сақталмайды.»

Оқытушылардың бірі атап өткендей, дұрыс пайдалану мақсатында ЖИ жұмысының алгоритмдерін меңгеру және түсіну маңызды:

«ЖИ адам толыққанды түсінбесе, олар парасатты адам бармайтын әрекеттерін жасайды, істемейтін нәрселерді істеуі мүмкін.»

Тұтастай алғанда, респонденттердің жауаптары ЖИ қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында, соның ішінде исламдық білім беру үдерісінде қолданылатынын көрсетеді. Контенттік талдаудың теориялық деректері өзекті мәселелерге нұсқайды: теологиялық, этикалық, сондай-ақ ықтимал дезинформация және дезинтеграция. Бұл алынған эмпирикалық деректермен тікелей байланысты.

Қорытынды

Бұл мақалада біз елдің исламдық білім беру процесінде ЖИ-ны қолдануды қарастырдық. Қазіргі уақытта жасанды интеллект исламдық білім беру үдерісінде студенттер де, оқытушыларға да белсенді түрде қолданылып жатқаны анықталды. Мұндай пайдаланудың келешегі мен проблемалық аспектілеріне талдау жүргізілді. Тәуекелдер мен этикалық мәселелер бойынша теориялық мәліметтер фокус-топтық зерттеу материалдарымен және мұғалімдермен жүргізілген сұхбаттармен расталады. Оқытушылардың психикалық рефлексиясының, ізденіс дағдыларының және сұрауды құрастыру қабілетінің болмауы оқу процесінің тиімділігін төмендететінін атап өткен жөн. Автоматты әрекеттер, ЖИ-ге сұрау – ақпарат алу – сабақта жауап беру / саналы түрде оқымай / түсінбей дәптерге көшіру, нәтижесінде

білімнің жетіспеушілігі және үстірт көзқарас. Нәтижесінде мұғалімдердің сұрақтарына жауап бере алмау, білім деңгейінің төмендеуі, оқу үлгерімі және біліктілігінің төмендігі. Сонымен қатар, ЖИ қазіргі уақытта білім беру үдерісінің инклюзивтілігін қамтамасыз ете алмайды (мүгедектермен жұмыс, әрбір студентке жеке көзқарас, әлеуетті анықтау және т.б.).

Осыған байланысты исламдық білім беру үдерісінде ЖИ қолдану дағдыларын қалыптастыру өте маңызды: сұрақты дұрыс тұжырымдау, әртүрлі ЖИ бағдарламаларын адам жасайтынын және кейбір жағдайларда қате болуы мүмкін екенін ескеру. Фикһ, хадис, тәпсір сияқты салалар қосымша зерттеулерді қажет етеді.

Сонымен қатар, оқытушылар үшін студенттермен көбірек интерактивті түрде сабақтар өткізу, талқылау үшін сұрақтар ұсыну, өз пікірін айтуға мүмкіндік беру, сыни ойлау мен логиканы дамыту маңызды. Сонымен қатар, исламдағы әртүрлі діни және құқықтық мектептерге, түсіндірулерге байланысты сенімді білімнің болуы маңызды.

Бұл жағдайда ежелгі грек философ Сократың майевтика әдісі пайдалы болып көрінеді. Осы әдіс бойынша студентке кезекті сұрақтар қойылады және ол дұрыс жауапқа

өзі келеді. Қазақ халқының дәстүрі ауызша шығармашылыққа негізделген, сондықтан ежелгі заманнан бері қазақтар шежіре, дастан, аңыздар мен ертегілерді жаттап алған.

Исламдық білім беру үдерісін ұйымдастырған кезде заманауи трендтерге бейімделіп, жаңа технологияларды үйлесімді енгізіп, осы үдерісін реттеп, бақылау қажет. Жаһандық әлемде болып жатқан тұрақты өзгерістерге қарамастан, Қазақстанда исламдық білім беру процесінің көптеген құндылықтары сақталуда: Ұстаз-Шәкірт моделі, тәлімгерлік, конспект жазу, есте сақтауды дамыту, интерактивті әдістер.

Қорытындылай келе, қазіргі Қазақстандағы исламдық білім жолы өсу мен бейімделумен қатар жүретін динамикалық үдеріс екенін атап өткен жөн. Исламдық білім жай ғана тарихи жәдігер емес, оның болмысын қалыптастыратын, азаматтарының мүмкіндіктерін арттыратын және халықтардың жаһандық қауымдастығындағы орнын алға жылжытатын тірі, дамып келе жатқан күш екенін мойындай отырып, ел өзінің білім беру ландшафтын қалыптастыруды жалғастыруда. Қазақстан қол жеткізген жетістіктерінің арқасында және заманауи сын-қатерлерге жауап бере отырып, болашақ ұрпақ үшін өзінің тәрбиелік мұрасын байыта отырып, дәстүр мен заманауи біріктіруші жолды аша алады.

Әдебиеттер

- Achilov, D. (2012). Islamic education in central Asia: Evidence from Kazakhstan. *Asia policy*, (14), 79–106. <https://doi.org/10.1353/asp.2012.0024>
- Bektenova, M. K. (2017). Problematization of the Issue of Islamic Education in the Post-Secular World. *European Journal of Science and Theology*, 12, 135–148.
- Berne, P. (2024). The best AI phone 2024: cutting-edge phones with artificial intelligence. URL: <https://www.techradar.com/phones/best-ai-phone>
- Chakrabarty, S. (2025). Maha Kumbh 2025: Authorities employ AI to handle rush, predict crowd surges. URL: <https://www.thehindu.com/news/national/uttar-pradesh/maha-kumbh-2025-authorities-employ-ai-to-handle-rush-predict-crowd-surges/article69120210.ece>
- Copeland, B. J. (2020). Artificial intelligence. Encyclopedia Britannica, Inc.: Chicago, IL, USA.
- Joudah, G. (2024). How Saudi Arabia is using AI and other high-tech solutions to streamline traffic during Hajj. URL: <https://www.arabnews.com/node/2530081/saudi-arabia>
- Nurmanova, A. S., Izbaïrov A. K. (2009). Islamic education in soviet and post-Soviet Kazakhstan. *Islamic education in the Soviet Union and its successor States*. Routledge, 280–312.
- Satershinov, B.M. (2017). Islamic Education in Kazakhstan: History and Modernity. *Adam alemi*, 71(1), 199–207.
- Seitakhmetova, N. and others (2020). The Essence and Content of Islamic Education in the Republic of Kazakhstan: Theoretical and Methodological Foundations. *Bulletin of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, (5), 270–274. <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.168>
- Zengin, M., Badagulova, Z. (2017). Religion and religious education in Kazakhstan. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 49–63.
- Альмухаметов, А. Р., Махмет, М. (2016). Исламское образование в Казахстане: прошлое и настоящее в контексте современной исламоведческой науки. *Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии*, 57(3), 115–119.
- Байбол, Е.К. и др. (2020). Қазақстан Республикасындағы діни және дінтанулық білім берудің ағымдағы жағдайы мен

даму келешегін талдау. – Нұр-Сұлтан: «Конфессияаралық және өркениетаралық диалогты дамыту жөніндегі Н. Назарбаев орталығы» КеАҚ, – 154.

Бегалинова, К. К. (2022). Исламское образование в Республике Казахстан: специфика и перспективы развития. *Ислам в современном мире*, 18(1), 147–158. <https://doi.org/10.22311/2074-1529-2022-18-1-147-158>

Керим, Ш. (2008). Состояние и перспектива исламского образования в Республике Казахстан. *Минбар. Исламские исследования*, 1(2), 110–112.

Липина, Т. А., Шаповал, Ю. В. (2021). Религиозное образование в Казахстане: вызовы пандемии COVID-19. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Философия и конфликтология*, 37(2), 352–368. <https://doi.org/10.21638/spbu17.2021.213>

Муминов, А. (2012). Ислам в Центральной Азии: Актуализация Наследия (на примере Казахстана). *Orta Asya'da İslâm Temsilden Fobiye. Cilt III: Aydınlıktan Aydınlanmaya*. – Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. – 1557-1573.

References

Achilov, D. (2012). Islamic education in central Asia: Evidence from Kazakhstan. *Asia policy*, (14), 79–106. <https://doi.org/10.1353/asp.2012.0024>

Almuhametov, A. R., Mahmet, M. (2016). Islamskoe obrazovanie v Kazahstane: proshloe i nastojashhee v kontekste sovremennoj islamovedcheskoj nauki [Islamic education in Kazakhstan: Past and Present in the context of Modern Islamic Studies]. *Vestnik KazNU. Seriya filosofii, kul'turologii i politologii*, 57(3), 115–119. (in Russian)

Bajbol, E.K., and other (2020). Qazaqstan Respubliqasyndagy dini zhane dintanulyq bilim berudin agymdagy zhagdajy men damu keleshegin taldau [Analysis of the current state and prospects for the development of religious and religious education in the Republic of Kazakhstan]. *Nur-Sultan: «Konfessijaaralyk zhane orkenietaralyk dialogty damytu zhonindegi N. Nazarbaev ortalygy» QeAQ*, – 154. (in Kazakh)

Begalinova, K. K. (2022). Islamskoe obrazovanie v Respublike Kazahstan: specifika i perspektivy razvitiya [Islamic education in the Republic of Kazakhstan: specifics and development prospects]. *Islam v sovremennom mire*, 18(1), 147–158. (in Russian)

Bektenova, M. K. (2017). Problematization of the Issue of Islamic Education in the Post-Secular World. *European Journal of Science and Theology*, 12, 135–148.

Berne, P. (2024). The best AI phone 2024: cutting-edge phones with artificial intelligence. URL: <https://www.techradar.com/phones/best-ai-phone>

Chakrabarty, S. (2025). Maha Kumbh 2025: Authorities employ AI to handle rush, predict crowd surges. URL: <https://www.thehindu.com/news/national/uttar-pradesh/maha-kumbh-2025-authorities-employ-ai-to-handle-rush-predict-crowd-surges/article69120210.ece>

Copeland, B. J. (2020). Artificial intelligence. Encyclopedia Britannica, Inc.: Chicago, IL, USA.

Joudah, G. (2024). How Saudi Arabia is using AI and other high-tech solutions to streamline traffic during Hajj. URL: <https://www.arabnews.com/node/2530081/saudi-arabia>

Kerim, Sh. (2008). Sostojanie i perspektiva islamskogo obrazovanija v Respublike Kazahstan [The state and prospects of Islamic education in the Republic of Kazakhstan]. *Minbar. Islamskie issledovanija*, 1(2), 110–112. (in Russian)

Lipina, T. A., Shapoval, Ju. V. (2021). Religioznoe obrazovanie v Kazahstane: vyzovy pandemii COVID-19 [Religious education in Kazakhstan: challenges of the COVID-19 pandemic.]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Filosofija i konfliktologija*, 37(2), 352–368. <https://doi.org/10.21638/spbu17.2021.213> (in Russian)

Nurmanova, A. S., Izbairov A. K. (2009). Islamic education in soviet and post-Soviet Kazakhstan. *Islamic education in the Soviet Union and its successor States*. Routledge, 280–312.

Muminov, A. (2012). Islam v Central'noj Azii: Aktualizacija Nasledija (na primere Kazahstana) [Islam in Central Asia: Updating the Heritage (using the example of Kazakhstan)]. *Orta Asya'da İslâm Temsilden Fobiye. Cilt III: Aydınlıktan Aydınlanmaya*, 1557–1573. (in Russian)

Satershinov, B.M. (2017). Islamic Education in Kazakhstan: History and Modernity. *Adam alemi*, 71(1), 199–207.

Seitakhmetova, N. and others (2020). The Essence and Content of Islamic Education in the Republic of Kazakhstan: Theoretical and Methodological Foundations. *Bulletin the National academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, (5), 270–274. <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.168>

Zengin, M., Badagulova, Z. (2017). Religion and religious education in Kazakhstan. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 49–63.

Авторлар туралы мәлімет:

Оңғар Ершат Ағыбайұлы – PhD, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университетінің проректоры (Алматы, Қазақстан, e-mail: ershat.ongarov@gmail.com).

Темірбаева Айгерім Алматқызы – PhD, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті ислам ілімдері факультеті дінтану кафедрасының доцент м.а. (Алматы, Қазақстан, e-mail: temirbayeva.aygerim@gmail.com).

Темірбаев Талгат Төлеубайұлы (корреспондент автор) – PhD, Эрджиес университеті теология факультеті ислам философиясының кафедрасының ғылыми қызметкері (Қайсері, Түркия Республикасы, e-mail: talgat.temirbayev@gmail.com).

Рыскиева Айымжан Әбуқызы – философия ғылымының кандидаты, доцент м.а., Нұр-Мубарак Египет ислам мәдениеті университеті ислам ілімдері факультеті дінтану кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан, e-mail: abuaymjan@gmail.com).

Information about authors:

Ongar, Ershat Agybayuly – PhD, Vice rector of Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan, e-mail: ershat.ongarov@gmail.com).

Temirbayeva, Aygerim Almatkyzy – PhD, Acting Associate Professor of the Department of Religious Studies of the Faculty of Islamic Studies, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan, e-mail: temirbayeva.aygerim@gmail.com).

Temirbayev, Talgat Toleubaiuly (corresponding author) – PhD, Research assistant of the Department of Islamic Philosophy of the Faculty of Theology, Erciyes University (Kayseri, Republic of Turkey, e-mail: talgat.temirbayev@gmail.com).

Ryskiyeva, Aiyymzhan Abukeyzy – Candidate of Philosophy, Acting Associate Professor, Head of the Department of Religious Studies of Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan, e-mail: abuaymjan@gmail.com).

Информация об авторах:

Онгар Ершат Агыбайұлы – PhD, проректор Египетского университета исламской культуры Нур-Мубарак (Алматы, Казахстан, e-mail: ershat.ongarov@gmail.com).

Темірбаева Айгерим Алматқызы – PhD, и.о. доцента кафедры религиоведения факультета исламских наук Египетского университета исламской культуры Нур-Мубарак (Алматы, Казахстан, e-mail: temirbayeva.aygerim@gmail.com).

Темірбаев Талгат Тулюбаевич (автор-корреспондент) – PhD, научный сотрудник кафедры исламской философии факультета теологии университета Эрджиес (Кайсері, Турецкая Республика, e-mail: talgat.temirbayev@gmail.com).

Рыскиева Айымжан Абуқызы – кандидат философских наук, и.о. доцента, заведующая кафедрой религиоведения факультета исламских наук Египетского университета исламской культуры Нур-Мубарак (Алматы, Казахстан, e-mail: abuaymjan@gmail.com).

11 ақпан 2025 жылы тіркелді
9 маусым 2025 жылы қабылданды